

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOG'LIQNI SAQLASH VAZIRLIGI
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI

QORAQALPOG'ISTON TIBBIYOT INSTITUTI

Ro'yxatga olindi
№ 130-24/1-5/1.12
«12» 08 2024 yil

NORMAL FIZIOLOGIYA FANNING
MODUL DASTURI

Bilim sohasi: 900000 - Sog'lioni saqlash va ijtimoiy ta'minot
Talim sohasi: 910000 - Sog'lioni saqlash
Talim yo'nalishlari: 60910600 – Tibbiy biologiya ishi

Nukus – 2024

2.

I. Modulning mazmuni

Modulni o'qitishdan masqad - funkcional tizim mavqeい asosida sog'iqliqi ta'minlash va sog'iom organizmning ishlash mexanizmlarini bilish. Sog'iqliqi dianostikasini, ish qobiliyatini, individual funkcional aktivligini prognoz qilish, ilmiy metodologik rasoslarini shakllantirish, ko'nikmalariniegallash, bo'lajak umumiy amaliyot shifokori mutaxassisini davolash ishi (kasby ta'lim) yo'nalishi bo'yicha tayyorlash

Fan/modul kodi FZ 13408	O'quv yili 2024-2025	Semestr 3-4	Kreditlar 7
Fan/modul turi Majburiy	Ta'lim tili qoraqalpoq /o'zbek	Xaftadagi dars soatlar 3	
Fanning nomi Normal fiziologiya	Auditoriya mashg'ulotlari (soat) 105	Mustaqil ta'lim (soat) 105	Jami yuklama (soat) 210

Modulning vazifalari:
sog'iqliqi taminlash mexanizmlarini funkcional tizim asosida, sog'iom organizmning ishlab turish qonuniyatlarini bilish; organizmning ichki muhitining asosiy parametrlarini, o'sish va rivojlanish qonuniyatlarini, tashqi muhit ta'sirini o'rGANISH; klinikada keng qo'llanadigan, organizmning funkciyalarini tekshirishni yangi usullari mohiyatini o'zlashtirish; umumiy va xususiy fiziologiyalarni tashqi muhit faktorlari ta'siri sharoitida organizmning integrativ fe'l - atvormini asoslarini o'zlashtirish; bo'lajak muttaxassisda normada, sog'iom organizmning holaitda nazoratga asoslangan klinik fikrlashni shakllantirish; fan bo'yicha talabalarning bilim ko'nikma va malakalariga quyidagi talablar qo'yildi.

II ASOSIV NAZARIY QISM

II.I Modul tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

3- semestr

- 1-mavzu. Fiziologiyaga kirish. Qo'zg'aluvchan to'qimalarda bioelektr xodisalar. Qo'zg'aluvchan to'qimalarning tavsifi. Membrana potenciali, uning kelib chiqishi. Depolyarizaciyaning kritik darjasи. Harakat potenciali, uning kelib chiqishi. Refrakterlik va uning bosqichlari.
- 2-mavzu: Muskullar fiziologiyasi. Skelet muskullarining fiziologik xossalari. Muskulning qisqarish turlari. Muskulning qisqarish mexanizmi. Nerv to'lalari fiziologiyasi. Nerv to'lalari tasnifi, nervda qo'zg'alishning tarqalish mexanizmi. Nervda qo'zg'alishning o'kkazish qonunları. Nerv muskul sinapsining tuzilma-faoliy tavsifi. Sinapslar fiziologiyasi. Sinapslar.
- 3-mavzu: Qon tizimi. Qonning fizikaviy-kimyoiy xossalari. Qonning shakkli elementlari, ularning bolalardagi xususiyatlari. Qonning doimiy ko'rsatkichlari, ularning doimiyligini saqlash mexanizmlari. Eritroцитlar. Leykocitlar. Trombocitlar va ularni qon ivisida ishtiroti. Qon tomir trombocitar va koagulyacion gemostaz. Gemostaz. Qon guruhlari. Qonning rezus mansubligi. Qon guruhlari va qon quyish asosları. Rezus omil va rezus nomutonosiblik.

4-mavzu: Yurakning genodinamik vazifasi. Yurak mushagining fiziologik xossalari. Yurak cikli va uning bosqichlari. Yurakning sistolik va daqiqalik xajmlari, ularning aniqlash usullari vabolalardagi xususiyatlari.

Yurak faoliyatining boshqarilishi. Genodinamika asoslari. Arterial qon bosimi. Qon tomirlarning funkcional tasnifi. Arteriya va vena qon bosimlari. Arteriya va vena pulsi. Tomirlarda qonning harakatlari. Tomirlar tonusining boshqarilishi.

5-mavzu: Ichki sekreciya bezlari fiziologiyasi. Gormonlarning umumiy xossalari va tasnifi. Fiziologik jarayonlarning gormonal boshqarishdagi ichki sekreciya bezlarning organism funksiyalarini boshqarishdagi ishiuroki. Gipotalamo-gipofiz tizim. Gipofiz gormonlari. Qalqonsimon bez gormonlari. Me'da osti bezi gormonlari. Buyrak usti bezi gormonlari. Jinsi gormonlar. Epifiz, timus va yo'ldosh gormonlarning fiziologik roli.

6-mavzu: Termoregulyaciya. Fizikaviy va kimyoziy termoregulyaciya. Organizmida issiqlikning boshqarilishi. Tana haroratining boshqarish mexanizmi.

4 semestr.

7- mavzu: Nafas fiziologiyasi. O'pka ventilyaciysi. Nafas olish va nafas chiqarish biomexanikasi. Plevra bo'shilig'idagi bosim. O'pkada gazlar almashinuv. Gazlarning qon bilan tashhilishi. Nafasning boshqarilishi. Gipoksiya va uning turlari.

8- mavzu: Moddalar va energiya almashinuv. Moddalar almashinuv haqida umumiy tushuncha. Assimiliyaciya va dissimiliyaciya. Oziq moddalarning plastik va energetik roli. Organizmda oqsillar, yog'lar, uglevodlar almashinuv va specifik sintezi haqida umumiy tushuncha. Vitaminlar, mineral moddalar, mikroelementlar, ularning fiziologik roli. Organizmning energiya balansi. Asosiy almashinuv aniqlash usullari.

9- mavzu: Hazm fiziologiyasi. Hazm a'zolarining vazifalari. Hazmning turlari. Oshqozon-ichak yo'lli faoliyatini o'rganish usullari. Og'iz boshlig'ida va medada ovqat hazm bo'lish. Oshqozon-ichak yo'llining harakat faoliyat. O't-saftoning hazm jarayonidagi vazifasi. Me'da osti bezining hazm jarayonidagi vazifasi. Ingichka va yo'g'on ichakda ovqat hazm bo'ishi. Ingichka ichakda ovqat hazm bo'ishi. Oziq moddalarning hazm yo'jida so'rilishi. Yo'g'on ichakdagi hazm xususiyatlari.

10- mavzu: Ayiruv tizmining fiziologiyasi. Buyraklar funkciyalari. Ayiruv a'zolarining gomeostazni ta'minlasidagi ishiiroki. Siydkhosilbo'ishi jarayonlari, ularning boshqarilishi va bolalardagi xususiyatlari. Nefronning tuzilma - faoliy tavsiyi. Buyraklarning sekretor faoliyati. Buyraklar faoliyatini o'rganish usullari.

11- mavzu: Asab markazlari. Asab markazlarning xossalari. Markaziy nerv

tizmining reflektor tamoyili. Neyron – markaziy nerv tizmining tuzilma va faoliy birligi. Neyronlarning turlari, vazifalari. Neyrogliya, uning turлari va vazifalari. Neyronlar bilan neyrogliga o'rasisidagi faoliy aloqa.

Nerv markazlari va nerv markazlarning xossalari. Orqa miya fiziologiyasi. Orqa miyaning reflektor va o'tkazuvchi yo'l faoliyati. Odama klinik ahamiyatga ega orqa miya refleksi. Spinal shok. Uzunchoq miya fiziologiyasi. Uzunchoq miya markazlari va funkcijalari. Vegetativ nerv sistemasini axamiyati. O'rta miya, oralij miya va miyacha fiziologiyasi.

12-mavzu: Analizatorlarning umumiy fiziologiyasi. Analizatorlarning ahamiyati va ishlash tamoyillari. Ko'ruv analizatori fiziologiyasi. Rang sezish nazariyalari. Eshituv analizatori funkciyasi. Kortiev a'zo va chig'anodagi elektrik xodisalar. Vestibulyar analizator va uning muvozanat saqlashdagi roli. Sharcli reflekslar. Sharcli reflekslar, ularning tasnifi. Sharcli refleks hosl qilish usuli. Vaqtincha aloqa hosl bo'lish mexanizmi. Sharcli reflekslarning tormozlanishi. Oliy nerv faoliyati. Oliy nerv faoliyatining tiplari.

III Amaliy (laboratoriya) mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavyiyalar:
Amaliy mashg'ulotlari uchun kiyidagi mavzular tawysiya etiladi:

3 semestr

1-mavzu: Fiziologiya fani, rivojlanishi, tibbiyotda ahamiyati. Qo'zg'aluvchan to'qimalarda bioelektrik xodisalar.

2-mavzu: Ta'sirlash qonunlari.

3-mavzu: Qon tizimi. Qonning fiziologiyasi. Gemoglobin.

4-mavzu: Leykocitlar. Qon guruxlari. Rezus faktori.

5-mavzu: Trombocitlar. Gemostaz. Fibrinoliz.

6-mavzu: Tana haroratini boshqarilishi (termoregulyaciya).

7-mavzu: Muskullar fiziologiyasi. Tetanus.

8-mavzu: Nerv tolalari va sinapslar fiziologiyasi.

9-mavzu: Qon aylanishi. Yurak mushaklari. Yurak faoliyatini tekshirish usullari.

10-mavzu: Yurak faoliyatini boshqarilishi.

11-mavzu: Genodinamika asoslari. Arterial qon bosimi.

12-mavzu: Mikrocirculyaciya tizimi. Qon tomirlar tonusini boshqarilishi.

13-mavzu: Endokrin bezlar fiziologiyasi.

14-mavzu: Endokrin bezlar fiziologiyasi.

15-mavzu: Jinsi gormonlar. Epifiz, timus va yo'ldosh gormonlarning fiziologik roli.

16-mavzu: Nafas fiziologiyasi. Qonda gazlarni tashilishi. Nafas mexanizmi.

17-mavzu: To'qimalarda gaz almasidagi ishiiroki. Nafasning boshqarilishi.

18-mavzu: Moddalar va energiya almashinuvu. Ovqatlanishning fiziologik asoslari.

19-mavzu: Hazm tizimi fiziologiyasi. O'g'iz bo'shilig'i va me'dada ovqat hazm bo'lishi. Jigarning hazm jarayonidagi roli. O't-safro ajralishi va o'tning xossalari.

20-mavzu: Ingichka va yo'g'on ichakda ovqat hazm bo'lishi. Me'da osti bezi fiziologiyasi. Pankreatik sekreciya.

21-mavzu: Ayiruv sistemasi. Buyraklar fiziologiyasi. Buyraklar faoliyatining boshqarilishi.

22-mavzu: Nerv markazlari. Asab markazlari xossalari.

23-mavzu: Orqa miyaning reflektor va o'tkazuvchi yo'l faoliyati, tekshirish usullari.

24-mavzu: Uzunchoq miya va o'rta miya.

25-mavzu: Oralik miya va miyachafiziologiyasi.

26-mavzu: Vegetativ asab tizimini o'rganish. Vegetativ asab tizimi, simpatik, parasimpatik va metasimpatik asab tizimi.

27-mavzu: Analizatorlar fiziologiyasi.

28-mavzu: Ko'zning optik va receptor tizimi.

29-mavzu: Eshituv va vestibulyar analizatorlar fiziologiyasi.

30-mavzu: Sharli reflekslar. Sharli reflekslar, ularning tasnifi. Vaqtinginchalik aloqa hosil bo'lish mexanizmi. Sharli reflekslarning tormozlanishi. Asab tizimi oly bo'lmlarining vazifalari. Oly asab faoliyati tiplari.

Analiy mashq'ulotlar multimedia qurilmalari jijozlari bilan jiozlangan auditoriyalarda har bir akademik guruuhga alohida o'tildi. Mashq'ulotlarda faol va interfaol usullar qo'llaniladi. "Loyihali o'qitish", "Keys-stadi" va boshqa texnologiyalaridan foydalaniildi. Targatma materiallarr va axborotlar multimedia qurilmalari yordamida uzaqiladi.

Laboratoriya mashq'ulotlari fiziologik uskunalaridan va qurilmalar bilan jiozlangan laboratoriyyada har bir akademik guruuhga aloxida o'tildi.

IV. Amaliy ko'nlikmalar

Normal fiziologiya fanidan laboratoriya mashq'ulotlarini bajarish davrida talabalar quyidagi amaliy ko'nlikmalarni o'zlashtirishlari ko'zda tutilgan:

1- Barmoqdan qon olish texnikasi

2- Qon guruhlarini AVO sistemasida aniqlash; Rezus faktorni aniqlash

3- ECHTri aniqlash

4- Sog'lon odam EKG sining analizi

5- AB o'chash

6- Pulsnani aniqlash

7- spirometriya

8- pay reflekslarini tekshirish

9- ko'rish o'kkirligini aniqlash

10-ko'rish maydonini aniqlash

Talabalar fiziologik uskunalaridan, qurilmalar va zamona viy usullarini o'rganib

bilimlarni boshqa fundamental va klinik fanlarni o'rganishda shuningdek, kelgusida olingen bilimlarni shifokorlik kasby faoliyatida qo'llay olish. Keng duyoqarashga ega bo'lish maqsadida, adabiyot bilan ishish o'qigan ma'lumotlarni tahlil qilish, olgan ma'lumotlarni tibbiyoti o'rganish uchun qo'llash, horijiy tildaq adabiyot ma'lumotlarni tushinish va kelgusida foydalanish, o'chash asboplarini ishlatish, olgan natiyjalarini tahlil qilish kompetensiyalarini egallash kerak.

V Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etilgan mavzular:

3-semestr

1- Fiziologiya fani, rivojlanishi, tibbiyotda ahamiyati. Fiziologik tekshiruv usullari.

2- Qo'zg'aluvchan to'qima (bezlarida) larda bioelektrik xodisalar

3- Ta'sirlash qonunlari tibbiyotda ahamiyati.

4- Siliq va ko'ndalaq targ'il mushaklar fiziologik farqlari.

5- Tinch va jismony mashq holatidagi fiziologik korsatkichlari

6- Jismony mashqda arterial bosimning o'zgarishi

7- Sportchilarda normal nafas ko'rsatkichlari

8- Sportchilarda normal nafas ko'rsatkichlari

9- Sinapslarning turli moddalariga sezgirligi.

10- Eritrocitlar, turlari funkciyalari.

11- Gemoglobin va uning turlari. Leykocitlar.

12- Gemostaz. Qon guruhlari. Rezus-faktor.

13- Yurak gemodinamik vazifikasi.

14- Yurak faoliyatini tekshirishni yangi usullari.

15- Yurak faoliyatining boshqarilishi.

16- Arterial qon bosimi va periferik pulsni tibbiyotda ahamiyati.

17- A'zolarda mikrocirkulyaciya.

18- Ichki sekreciya bezlari fiziologiyasi.

4-semestr

1- Termoregulyaciya.

2- Qonda gazlarni miqdorini aniqlashni yangi usullari.

3- To'qimani kislород bilan to'yinshini aniqlash usullari.

4- Moddalar va energiya almashinuvini o'rganish. To'g'ri ovqatlanish asoslari.

5- Hazm tizimi faoliyatini o'rganishni yangi usullari

6- Oshqozon ichak yo'lining harakat faoliyatini tekshirish usullari.

7- Odam va xayvonlar ingichka va yo'g'on ichagida ovqat hazm bo'lisini o'ziga xosligi.

8- "Buyraklar bosimi" fiziologiyasi.

9.- Asab markazlarining o'ziga xosligi.

10.-Orqamiyaning reflektor va o'tkazuvchi yo'l faoliyati,

tekshirish usullari.

11.-Vegetativ nerv sistemasi faoliyatini o'rganish.

12.-Sensor recepciyasi.

13.-Ko'ruv analizatori. Ko'zning optik tizimi

14.-To'r pardadagi fotokimoviy jarayon. Rang sezish nazariyalar.

15.-Eshituv va vestibulyar analizatorlarva ichki a'zolarni o'zarobog'iqligi.

Normal fiziologiya moduli bo'yicha mustaqil ish auditoriyadan tashqari o'tkaziladi. Talabalar tavsiya etilgan mavzulardan esse, referat, prezentsatsiyalar va grafik organayzerlarini tayyorlab, o'qituvchiga darsdan tashqari bo'lgan vaqtida taqdim etadirilar. Taqdim etilayoygan ishda mavzuning fiziologiya savollariga atroficha ta'rif berilib, asosiy urg'u shu mavzuni tibbiyotdagi ahamiyatiga qaratilgan bo'lishi kerak. Bajarilgan ish dolzarbliji, yangi jimiyma'lumotlar saqlagan, animatsiya va videofilmlar bilan boyitilgan bo'lishi kerak.

VII Ta'lim natyyjalari/ kasbiy kompetensiyalar

3-semestr

Talaba bilishi kerak:

-Odam organizmi fiziologiyasining maqsad va vazifalarini, uning umumiy amaliyot shifokori faoliyatidagi ahamiyatini *haqida tasavvurga ega bo'lishi*;

-fanning maqsadi va vazifalarini, uning umumiy amaliyot shifokori ish faoliyatidagi ahamiyatini;

-funktsiyalarni klinik tekshirishning eng asosiy usullari bilan tanishitish turli yoshdegi odama organizm tizimlari normal faoliyatlarini ko'sratkichlarni; -hayot jarayonida odamning funktsiyalari shakllanishining asosiy qonuniyatlарини, tushuntirishni *bilishi va ularidan foydalana olishi*;

-amaliyotda tahlil usullarini qo'llash; izlanishga ilmiy yondashish; fiziologik axamiyatga ega bo'lgan normal korsatkishlar va klinikada keng qo'llanadigan, organizmning funktsiyalarini tekshirishni yangi usullari mohiyatini o'zlashtirish *malakalariga ega bo'lishi kerak*.

4-semestr

Talaba bilishi kerak:

-organizm rivojlanishining ontogenezedagi bosqichlarini, tashqi muhitning turli sharoritlarida bola organizmining hayot faoliyati tamoyillari *haqida tasavvurga ega bo'lishi*;

-normal fiziologiyaning tibbiyot amaliyotida tutgan o'rnnini;

-ahamiyot shifokori mustaqil bajarishini, olingan natijalarni nazoratni;

-ilmiy adabiyot bilan mustaqil ishlashni, organizm tizimlarining tasnifi

bilishi va ulordan foydalana olishi;

-amaliyotda tahlil usullarini qo'llash; izlanishga ilmiy yondashish; fiziologik axamiyatga ega bo'lgan normal korstatkishlar va klinikada keng qo'llanadigan, organizmning funktsiyalarini tekshirishni yangi usullari mohiyatini o'zlashtirish *malakalariga ega bo'lishi kerak*.

Modul davomida talabalar inson organizmining a'zolar va ularda kechadigan fiziologik jarayonlarni hatosiz va aniq ko'rsata bilishi, ya'ni fiziologiyani to'g'ri tushunish "fiziologik material" lardan foydalana olish; Talabalar tomonidan fiziologiya modulida olgan bilimlarini klinik sharoitlarda taxlit qilish ko'nikmalariga ega bo'lish kerak.

VIII Ta'lim texnologiyalari va metodlari

- Interfaol o'yimlar;
- Seminar (mantiqiy fikrlash, teskor savol-javoblar;
- Guruhlarda ishlash;
- Taqdimotlarni kiritish;
- Individual loyixalar;
- Jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyixalar.

Joriy nazorat shaklida berilgan vazifa va topshirilqlarni bajarish, oraliq va yakuniy nazorat turlari bo'yicha og'zaki va testlarni muvofiqaqiyati topshirishlari kerak.

Asoxti' adabiyotlari:

1. Alyaviya O.T., va boshq. Fiziologiya. T., 2019 y.
2. Agadjanyan N.A., Atlas po normalnoy fiziologii pod red. Visshayashkola, M. 2009 g.
3. Agadjanyan N.A., Vlasova I.G., Ermakova N.V., Torshin V.T. Osnov fiziologii cheloveka. Iz -vo: RUDN, M. 2012 g.
4. Sudakov K.V., Andrianov V.V., Vagin Yu.E. Fiziologiya cheloveka. Atlasdinamicheskix sxem. 2-e izdanie. Iz -vo: GEOTAR-Media, 2015 g.
5. Lauralee Sherwood . Fundamentals of Human Physiology., 4 E., USA.2012 y.
6. K Sembulingam PhD and Prema Sembulingam Jaypee Brothers, Essentials of Medical Physiology, Medical publishers(P)Ltd, 2012 y.

Qo'shimcha adabiyollar:

1. Alyaviya O.T, Yakovenko V.I., Usmanov R., Skosireva O.V. Sovremennee interaktivnie metodi obucheniya i kontrolya znamy studentov v podgotovke vracha obmeny praktiki. Tashkent. 2004 g. – 48 s.
2. Alyaviya O.T, Yakovenko V.I. Delovie igri v uchebnom processe kafedri norm.fiziologii. Tashkent. 2003 g. – 36 s.
3. Korneeva L.I. Sovremennee interaktivnie metodi obucheniya v sisteme povishenie kvalifikacii: zarubejnyy opt. Universitetskoe upravlenie: praktika i analiz. M, 2004 g; 4 (32). – s. 78-83.
4. Teshaeva O.R. Proektirovaniye i planirovaniye pedagogicheskix texnology v medicine Uchebno-metodicheskoe posobie pod redakciet TMA,Tashkent. 2010 g. – 139 s.
5. Mormon D., Keller L.,Fiziologiya serdechno-sosudistoy sistemi. perev. s angl. M-S-P Minsk, 2000 g.-250s.
6. Vander A., Fiziologiya pochek. M-S-P. Minsk. perev s angl 2000 g.-251s.
7. Xalmatova B.T., Informacionne texnologii i drugie novacii v organizacii uchebnogo processa v medicinskem vuze. Tashkent, 2008 g. – S. 209-210.
8. Xodiev B.Yu., Golish L.V., D.P.Xashimova. Sposobi i sredstva organizacii samostoyatelnoy uchebnoy deyatelnosti: Uchebno-metodicheskoe posobie dlya studentov. Izdanie 2-e, dopolnennoe i ispravленное. Tashkent. TGEU, 2010. - 115 s.
9. Agamemnon Despopoulos. Stefan Silbernagl. Color Atlas of Physiology New York. 2003 y.

Internet manbaлari:

- 1.[http://www.normphys.chat.ru /metodich. html;](http://www.normphys.chat.ru/metodich.html)
- 2.[http://www.physiology.ru/ price_list.html;](http://www.physiology.ru/price_list.html)
- 3.[http://www.physiology.ru/hb_main.html;](http://www.physiology.ru/hb_main.html)
- 4.[http://www.physiology.ru/hb_electron.html.](http://www.physiology.ru/hb_electron.html)

Qoraqalpog'iston tibbiyot instituti tomonidan ishlab chiqilgan va tasdiqlangan.

Modulning o'quv dasturi Qoraqalpog'iston tibbiyot institutining "12" "08" № 1 -sonli buyrug'i (buyruqning 1 -ilovasi) bilan tasdiqlangan.

O'quv-uslubiy boshqarma boshlig'i

Abdullaeva N.D.

Modul uchun ma'sular:

Erejepova G.Dj., Babajanova V.A. Qoraqalpog'iston Tibbiyot Instituti «Anatomiya, gjistologiya, fiziologiya biofizika vajismoniy tarbiya» kafedrasi assistentlari.

Taqrizchilar:

Qarajanova T.- Qoraqalpog'iston Tibbiyot Instituti « Tibbiy biologiya va mikrobiologiya » kafedrasi, biologiya fanlari nomzodi

Tashqi taqrizchi:

R.Rzaev - Qoraqalpog'iston Davlat Universiteti «Umumiy biologiya va fiziologiya» kafedrasi, biologiya fanlari nomzodi.

Ichki taqrizchi: